

РОЗДІЛ 10 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82.09:821.161.2-7Нес:82-311.3-93

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.38.47>

ПОЕТИКА ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ ГОЛОВНИХ ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ»

THE POETICS OF CHARACTER DEVELOPMENT IN THE MAIN CHARACTERS OF VSEVOLOD NESTAYKO'S STORY "TOREADORS FROM VASYUKIVKA"

Апоненко І.М.,

orcid.org/0000-0003-1682-4218

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету

Стаття присвячена аналізу поетики характеротворення головних героїв пригодницької повісті Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». Метою дослідження є окреслення специфіки літературних засобів, за допомогою яких автор створює яскраві й впізнавані образи Яви Реня та Павлуші Завгороднього. У роботі виділено ключові риси характерів персонажів, проаналізовано динаміку їх розвитку, а також показано, як гармонійне поєднання комічного, індивідуалізованого та динамічного підходів до зображення героїв сприяє їхній виразності.

Новизна дослідження полягає в акцентуванні уваги на поетичні характеротворення як ключовому аспекті художнього задуму повісті. Автор не лише розглядає традиційні засоби зображення літературних персонажів (описи, дії, мова), але й аналізує їхній вплив на формування національного типу дитини-шибеника. Через контраст між ініціативним і авантюрним Явою та розсудливим і відповідальним Павлушою у статті підкреслюється важливість дружби, взаємної підтримки та морального становлення.

У дослідженні також розглядаються ключові етапи розвитку персонажів у межах трилогії, зокрема, момент кульмінації в третій частині, де герої стикаються з важкими випробуваннями, такими як повінь і хвороба. Ці події стають визначальними для трансформації їхніх характерів, що робить персонажів більш зрілими та відповідальними.

У статті акцентується увага на місці повісті в контексті української дитячої літератури ХХ століття, аналізується її художня унікальність через призму взаємодії традиційного дитячого світовідчуття з глибоким авторським осмисленням. Робота спрямована на осмислення творчості Всеволода Нестайка як такого митця, що формує образи, які резонують із національним характером, і водночас є універсальними через тематику дружби, героїзму та моральних цінностей. Таким чином, дослідження спрямоване на осмислення унікальності художнього світу Всеволода Нестайка, який, спираючись на традиції української дитячої літератури, створив неповторний образ дитини-шибеника.

Ключові слова: дитяча пригодницька література, персонаж, образ, характер, поетика.

The article is devoted to the analysis of character development in the adventure story «Toreadors from Vasyukivka» by Vsevolod Nestayko. The study aims to outline the specifics of literary techniques used by the author to create vivid and recognizable characters, Yava Ren and Pavlusha Zavhorodnyi. The paper highlights the key features of the characters, analyzes the dynamics of their development, and demonstrates how a harmonious combination of comedic, individualized, and dynamic approaches to portraying the characters contributes to their expressiveness.

The novelty of the study lies in its focus on the poetics of character development as a key aspect of the artistic intent of the story. The author not only examines traditional methods of depicting literary characters (descriptions, actions, speech) but also analyzes their impact on forming the national archetype of a mischievous child. The article emphasizes the importance of friendship, mutual support, and moral growth, particularly through the contrast between the enterprising and adventurous Yava and the prudent and responsible Pavlusha.

The study also examines the key stages of character development within the trilogy, with particular attention to the climax in the third part, where the characters face significant challenges, such as flood and illness. These events become defining for their transformation, making them more mature and responsible.

The article highlights the story's place in the context of 20th-century Ukrainian children's literature, analyzing its artistic uniqueness through the interaction of traditional child perception of the world and deep author's reflection. The paper aims to comprehend Vsevolod Nestayko's creativity as one, which forms that shapes characters resonating with the national identity while remaining universal through themes of friendship, heroism, and moral values. Thus, the research seeks to explore the uniqueness of Vsevolod Nestayko's artistic world, which, rooted in the traditions of Ukrainian children's literature, created an unique image of a mischievous child.

Key words: children's adventure literature, character, image, personality, poetics.

Постановка проблеми. Тривалий час українське літературознавство не вивчало дитячу та юнацьку прозу і не вважало її серйозним об'єктом наукового дослідження. Однак зі зростанням інтересу до дитячої книги та читання ситуація почала змінюватися. З'явилися дослідження, присвячені літературно-видавничим аспектам дитячої книги (Є. Огар), жанрово-тематичному аналізу творів (В. Кизилова, Л. Овдійчук, І. Бойцун), наративним особливостям і типологізації (О. Папуша), типізації образів головних героїв (Б. Салюк), осмисленню комунікативних парадигм і норм (Ю. Балан), узагальненню особливостей і тенденцій розвитку (Т. Качак), теоретичним питанням інтерпретації тексту та поетики (Л. Мазевко-Бекельська). Історико-літературні дослідження зосереджені переважно на дитячій прозі ХХ століття (І. Бойцун, О. Будугай, О. Гарачковська, С. Іванюк, В. Кизилова, В. Костюченко, Н. Резніченко, Г. Сабат, Н. Сидоренко, Л. Ткаченко, О. Чепурна, О. Цалапова).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку О. Вовк, молодіжна та юнацька література, яка найчастіше орієнтована на учнів середньої школи, вирізняється розмаїттям тем і жанрів. Сучасні читачі цікавляться пригодницькими та науково-фантастичними творами, історичними артефактами, біографічними романами про відомих людей, а також літературою, яка зображує дитинство та шкільне життя [1, с. 242–249]. Важливою умовою успішної літератури для дітей та юнацтва, як зазначає В. Кизилова, є й уміння «явити перед читачем художній світ у доступному для нього форматі, майстерно балансувати при цьому на межі дитячого світовідчуття та світорозуміння й водночас досвідом дорослої людини» [2, с. 93]. Саме такий майстер – Всеволод Нестайко, чий твори стали класикою української дитячої літератури.

Постановка завдання. Мета статті полягає в окресленні специфіки характеротворення головних героїв пригодницької повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: дослідити літературні засоби, за допомогою яких автор розкриває характери героїв, окреслити риси характеру Яви Реня та Павлуші Завгороднього, показати певний тип характеротворення, заснований на особливостях розвитку образу дитини-шибеника в українській дитячій прозі.

Виклад основного матеріалу. Художній характер у літературі – це синтез типового й унікального, реального й авторського бачення. Він

створюється часто на основі реальних людських типів, доповнених авторським розумінням і оцінкою.

Під час формування образів персонажів, а також розкриття характерів, автор акцентує увагу читача на тих рисах, які найкраще відображають їхній світогляд. Це досягається завдяки різноманітним літературним засобам: опису дій, думок, мови, власних імен, зовнішності, а також реакцій героїв на життєві ситуації.

У літературному творі існує багато способів показати характер персонажа. Серед них – опис дій героя, пряма характеристика від автора, використання характерних слів та прізвиськ, самоопис персонажа, зовнішній портрет та опис внутрішнього стану. Так, характер персонажа може бути представлений двома способами: прямим – через розповідь автора, думки героїв або їхню самооцінку; непрямым – через поведінку, міміку, погляд та вчинки. Як зазначає А. Міценко, «головною метою такого характеротворення є показ суспільної цінності персонажа та надання йому певної оцінки. Через створений характер автор не лише змальовує конкретну особистість, але й відображає певний соціальний тип, розкриваючи його світоглядну сутність та місце в суспільстві» [4, с. 37].

Всеволод Нестайко у трилогії «Тореадори з Васюківки» гармонійно поєднує гумор, невимовленість стилю та глибину, створюючи унікальні образи головних героїв – Яви Реня та Павлуші Завгороднього. Письменник майстерно представляє в повісті образ дитини-бешкетника, що відображає риси національного характеру.

Поетика характеротворення в творі базується на вдалому використанні літературних засобів, що підкреслюють індивідуальність кожного персонажа, їхній динамічний розвиток, мовленнєву виразність тощо.

Головні герої – нерозлучні друзі Ява та Павлуша – мають однакові інтереси, разом прямують до спільної мети, пригод, однак їхні характери – це дві яскраво виражені протилежності. Ява вирізняється ініціативністю, невгамовною енергією та схильністю до авантюри. Він генерує «геніальні» ідеї, хоча й часто необдумані та бешкетливі, що підкреслює його активний і неспокійний характер. А його жага до пригод і нових вражень віддзеркалює юнацький дух допитливості. Вже в перших рядках твору автор формує яскраву характеристику героя через слова діда Варави: «От знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванько-о-о!» [5, с. 7].

Оскільки твір побудований за типом Я-нарація, а оповідь у першому та другому розділах ведеться від імені Павлуші, то саме він на перших же сто-

рінках повісті описує їхні відносини, пояснює незвичне ім'я друга, його характер: «Ява – це мій найкращий друзяка і напарник. <...> Мабуть, вам дивно, що то за ім'я таке – Ява? То він сам себе так назвав, коли йому лише років півтора було. Чи то воно, пискля мале, хотіло сказати: “Я – Ваня”, а вийшло “Ява” <...> але причепилось оте “Ява” до нього, як реп'ях до собачого хвоста» [5, с. 8]; «характер у Яви ого-го! Сталь, а не характер» [5, с. 8]. Таким чином автор формує в читача уяву про особливий, можна сказати «сталевий» тип характеру Яви, створюючи враження про героя, який залишається стійким не лише в ситуаціях, що вимагають мужності, а й у веселих пригодах чи бешкетуваннях [8].

Комічність твору підсилює й онімна гра, коли Павлуша, натхненний пригодами на кукурудзяному полі, дає Яві нове прізвисько – Кукурузо, що однозначно викликає алюзію на роман Данієля Дефо «Пригоди Робінзона Крузо», адже саме про нього говорять друзі: «“Пригоди Робінзона Крузо”. Читав?»; «Не пам'ятаю... Може, й читав. Що це за Кукурузо?» [5, с. 109]; «... Та Крузо, а не Кукурузо! Робінзон Крузо»; «То він був Крузо, а ти – Кукурузо. Якраз підходяще для тебе ім'я. Після вчорашнього...» [5, с. 110]. Такий прийом «перейменування», побудований на смисловій близькості слів (загальна назва «кукурудза» стає власною назвою Кукурузо), створює додатковий гумористичний ефект. Спершу герой не бачить у цьому жодного сенсу, але згодом приймає нове ім'я-прізвисько: «“А що! Може, це ти й непогано придумав. Кукурузо! Звучить! Га? Знаєш що! То ти не зви мене більше Ява, зви мене Робінзон Кукурузо. Хай так і буде. Домовились? Так Ява перестав бути Явою, а став Робінзоном Кукурузо”. Видно, на роду вже було йому написано носити вигадані імена» [5, с. 110]. Таким чином, образ Яви постає перед читачами достатньо яскравим і багатограним, відображаючи властивий юнацькому вікові потяг до пригод.

Гумор В. Нестайка проявляється не лише у влучних власних назвах, а й в описах зовнішності головних героїв: у першому розділі третьої частини подано опис Яви, достатньо самокритичний, представлений у порівнянні з Павлушою: «Гарна людина й Іван Васильович, – той самий, що заблудив у кукурудзі і вивісив дідові підштаники на телевізійній антені. Собаки також гавкають, а кури й гуси розлітаються врзнібіч, коли Іван Васильович іде селом. <...> У Павла Денисовича великі відстовбурчені вуха. В Івана Васильовича – зовсім навпаки, а весь ніс і щоки в рудому ластовинні. Павло Денисович говорить

повагом, розтягуючи слова. Іван Васильович стрекоче, як з кулемета, – думки ледве встигають за його словами...» [5, с. 354–355].

Як справедливо зазначає Л. Овдійчук, «Нестайко має певні секрети у творенні образів. Характеристика головних персонажів виявляється у вчинках, дії. Активність, невичерпна бурхлива фантазія, бажання зробити якийсь неординарний вчинок, відвага, безрозсудна сміливість – ось основні риси Яви і Павлуші» [6, с. 11]. Так, у перших двох частинах трилогії саме Ява виступає ініціатором різних пригод, не завжди задумуючись про наслідки. Його невтомна енергія, бажання діяти та вигадувати нові витівки часто призводять до труднощів, різних проблем і кумедних ситуацій: «Отож ми з ним піймали в лісі пугутькало і випустили в клубі під час лекції на тему “Виховання дітей у сім'ї”. Лектор упав з трибуни і вилив собі на голову графин з водою. А старі дідові підштаники на телевізійну антену над клубом, думаєте, хто повісив?» [5, с. 9].

У другій частині трилогії «Тореадори з Васюківки» образ Яви Реня стає більш глибоким і зрілим. Він виявляє відповідальність, вірність дружбі та креативність. Окрім того, визначальною рисою характерів хлопців, як пише Б. Салюк, є «кордоцентризм, тобто перевага емоційної сфери над раціональною, що домінує в поведінці ... Яви та Павлуші. “Тореадори” є сердечними, чуйними у ставленні до оточення, співчутливими до долі інших» [7, с. 227]. Це проявляється навіть у ставленні до ворога: попри конфлікти з хуліганом Будкою, Ява і Павлуша вирішують запросити його до кіностудії: «Ми з Явою презирнулися. І, по-моєму, одночасно подумали про одне й те саме. Треба взяти його [Будку – І. А.] на кіностудію!.. А що! Хай зіграє в кіно. <...> Хай! Нам хотілося бути сьогодні шляхетними, добросердними і великодушними» [5, с. 323].

Кульмінація розвитку характеру Яви відбувається в третій частині трилогії «Таємниця трьох невідомих, або повість про те, як посварилися Іван Васильович з Павлом Денисовичем і що з того вийшло» (як зазначив В. Нестайко, розповідь тут ведеться від імені Яви: «Частина третя, яку розказав уже Ява Рень»): повинь і захворювання Яви стають символічними моментами, що, за словами А. Міценко, «змушують героя глибше задуматися над життям» [4, с. 39]. Під час стихійного лиха він ухвалює важливе рішення – звернутися по допомогу до військових, які стояли табором біля села. Це рятує життя багатьох селян: «Я вмиль згадав, що читав десь, як воїни допомагали людям під час стихійних лих...» [5, с. 453].

У фіналі повісті Ява більше не є тільки невгамовним хлопцем, який прагне пригод і розваг. Його характер змінюється через пережиті труднощі й конфлікти. Наприклад, коли на весіллі одразу після сюрпризу з летючим змієм спалахує пожежа, він діє швидко і рішуче: «Загориться ліс – буде лихо! Я знав, що таке вогонь... Не можна гаяти ні секунди...» [5, с. 538]. Так, Ява стає більш свідомим, вираженим у судженнях, готовим брати відповідальність за свої вчинки, розуміє значення дружби і підтримки: «Цікаво, мабуть, було б намалювати таку картину: сидять троє після того, як загасили пожежу, – обідрані, брудні, закіптюжені, але щасливі, як воїни-переможці...» [5, с. 539].

Мова Яви також важлива для розуміння характеротворення персонажа, адже відображає його емоційний і фантазійний характер: вона сповнена образних висловів і порівнянь («дуля з маком», «іде, як пасеться», «ти ж футболіст, а не корова»). Описуючи ідею підводного тунелю, герой із захопленням говорить: «ми станемо справжніми піонерами океану, наче Жак-Ів Кусто!» [5, с. 17]; а під час порятунку цуцика уявляє себе космонавтом-рятівником, використовуючи відповідні вислови: «Атлічно! Пульс нормальний. Невагомості нема. Тиск триста атмосфер. Прийняв на борт потерпілого товариша Собакевича» [5, с. 18]; також читач дізнається про обізнаність і читацький смак Яви (читає й зберігає книгу «Робінзон Крузо» Д. Дефо). Варто зазначити, що в мову Яви автор включає русизми, що часто відображають саме вимову слів («акання») і відповідне вживання звуків (наприклад, у слові «атлічно»), адже повість була «написана ще за радянських часів – якраз у роки підкорення космічного простору, що вплинуло на використання письменником подібної лексики у творі» [4, с. 40]. Все це відображає захопленість Яви пригодами та здатність фантазувати.

Павлуша Завгородній – друг Яви Реня та один головних героїв трилогії Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». Його характер суттєво відрізняється від енергійного й непосидючого Яви. Павлуша більш спокійний, обережний і раціональний, часто здається, що саме він несе відповідальність за них двох: «Ява був не просто сміливий – він був упевнений, що все вийде. А я, хоча і був його найкращим другом, завжди трохи сумнівався. Тому йому часто доводилося мене підштовхувати» [5, с. 13]. Однак його дружба з Явою спонукає Павлушу брати участь у різних пригодах, навіть якщо він внутрішньо не готовий цього: «Та ну його, Яво, я не піду! – протестував

я, але куди там – Ява вже біг до ставка, а мені нічого не залишалось, як іти за ним» [5, с. 153]. У цій цитаті втілено типову ситуацію: Павлуша сумнівається, але врешті йде на пригоди разом з Явою, поступаючись його ентузіазму, що свідчить про його внутрішню нерішучість і прагнення уникнути конфліктів із другом, можливо, саме через невпевненість у собі він і потрапляє в кумедну ситуацію: «Але мене спіткала невдача. Прикра жахлива невдача. Я зачепився за сучка і розпанахав труси...» [5, с. 154].

Павлуша часто виявляє сильне почуття справедливості та відповідальності. Він схильний до роздумів про те, що правильно і що неправильно, а його моральні цінності визначають його дії. Наприклад, у школі при підготовці вистави «Ревізор» Павлуша майже вмовляє Яву готуватися до ролей, вчити слова: «Я тримався з останніх сил. Ще спасибі Гоголю, що він пожалів нас і не дав Бобчинському і Добчинському більше слів. Бо ми б загинули. Ми й з тими словами, що були, не могли впоратися» [5, с. 188]. Самокритика Павлуші дуже щира і викликає посмішку в читача: «Яво, – казав я ще через тиждень. – Ой, давай учити слова, голубе! Бо я нічогосінько зі своєї ролі не знаю» [5, с. 189]. Внутрішній «поміrkований та відповідальний компас» Павлуші часто протиставляється прагненням Яви до пригод у вигляді таких фраз: «Ні, не можна так»; «Ми ж з Явою чесно домовлялися»; «Не можу я його підвести, хоч як мені це не подобається». Такі вислови доводять, що Павлуша завжди прагне поступати відповідно до домовленостей і принципів. Він готовий діяти всупереч власним інтересам, аби не порушити слово і не зрадити друга.

Однак у третій частині повісті все змінюється: Павлуша Завгородній стає більш самостійним, він починає відстоювати власні мрії, що призводить до розриву дружби з Явою, який сприймає таку поведінку друга як зраду: «...дізнаюся, що цей довбеха записався-таки в художній гурток. Це вже була зрада. І я не міг йому пробачити її» [5, с. 359]. Цей момент стає важливим у розвитку характеру Павлуші, оскільки він змушений переосмислити свої стосунки з Явою. Однак і тут Павлуша виявляє здатність до прощення та саморефлексії: «І ось тоді я зрозумів: не можна вічно ображатись і чекати, що хтось зробить перший крок. Дружба важливіша за всі сварки і непорозуміння». Він розуміє, що для збереження дружби потрібні зусилля з обох сторін, і що інколи потрібно бути першим, хто робить крок назустріч [4, с. 41].

Після повені та хвороби Яви Павлуша починає ще сильніше задумуватися над своєю відпові-

дальністю перед другом – це допомагає зміцнити їхній взаємозв'язок: «... я вперше відчув справжній страх – не за себе, а за Яву. Він був слабким, а я мав бути сильним. Я відчував, що наша дружба тепер не просто забавки – це серйозна річ, яка нас єднає» [5, с. 473]. Цей епізод свідчить про емоційний зв'язок друзів, їхню здатність до співчуття і турботи. Динаміка розвитку характеру Павлуші Завгороднього переходить від безтурботних пригод до глибших життєвих рефлексій і відповідальності. У кінці трилогії Павлуша стає більш впевненим у собі, усвідомлює, що дружба – це не підкорення чужим бажанням, а взаємна підтримка та розуміння. Він вчиться відстоювати свої думки й водночас цінувати стосунки з Явою: «Тепер я знав, що наша дружба витримає все. Ми з Явою різні, але саме це робить нас сильнішими разом» [5, с. 350].

Мова Павлуші відповідає характеру – достатньо стримана, а його зауваження підкреслюють прагматизм героя: «Це дурниця якась. Цього не може бути, бо це неможливо. Ще ніхто в світі не заблуджувався в кукурудзі. Ми просто пішли не в той бік. Я добре пам'ятаю, що, коли ми йшли, сонце нам було в спину. Ходімо назад» [5, с. 102]. Він також часто ставить питання, які свідчать про його раціональність і обережність: «А чи не буде це небезпечно?» або «Чи ти впевнений, що це вдасться?».

Отже, В. Нестайко створює цілісні образи головних героїв та характеризує їх за посередництвом їхніх вчинків та дій. На думку Р. Ліончук, перед читачем вони постають активними, невгамовними, сміливими, з розвиненою

фантазією та такими, котрі цінують свою дружбу [3, с. 133–143]: «То була наша постійна, поки що нездійсненна мрія – когось врятувати і взагалі стати героями» [5, с. 219].

Висновки. Всеволод Нестайко наповнює трилогію «Тореодори з Васюківки» авантюрами, захопливими пригодами та тонким гумором, що сприяє формуванню яскравих, негуманітарних образів і характерів головних героїв, підкреслюючи їхню дитячу наївність та нерозсудливість. А прагнення до героїчних і сміливих вчинків стає засобом перевірки власної відваги. Таким чином, автор створює в повісті образ дитини-шибеника, який відображає особливості національного характеру українця. Адже прагнення Яви та Павлуші виокремитися із загалу, бути кращими за інших, за твердженням Б. Салюк, і є складником українського характеру [7, с. 228].

Поетика характеротворення в повісті ґрунтується на використанні різноманітних літературних засобів, що розкривають характери героїв через індивідуалізацію, комічність, динамічний розвиток образів [4, с. 42]. Описуючи стосунки між Явою та Павлушею, В. Нестайко підкреслює характерну індивідуальність кожного з них: Ява схильний до ризику й мрійництва, тоді як Павлуша більш обережний і розсудливий. Така контрастність характерів робить їхні пригоди захопливими та незабутніми.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розгляді та вивченні особливостей характеротворення інших персонажів трилогії як окремо, так і у взаємодії з головними героями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк О. В. Основні завдання української дитячої літератури (роздуми над проблемою). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія : Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XX. С. 242–249.
2. Кизилова В. URL : <https://scc.knu.ua/upload/iblock/3bf/%D0%9A%D0%98%D0%97%D0%98%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%92%> С. 31 (дата звернення 11.02.2024).
3. Ліончук Р. А. Трилогія Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» та її основні персонажі. *Scientific collection «Interconf»*. № 123. С. 133–143.
4. Міценко А. Жанрова природа повісті Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» та інтерпретація твору на уроках літератури в закладах середньої освіти. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 78 с.
5. Нестайко В. Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами. Київ : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2016, 542 с.
6. Овдійчук Л. Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 2. С. 10–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/UIvzsh_2015_2_4 (дата звернення 11.02.2024).
7. Салюк Б. Образ дитини-бешкетника крізь призму етноімагології (на матеріалі повісті М. Твена «Пригоди Тома Соєра» і трилогії Вс. Нестайка «Тореодори з Васюківки»). *Волинь філологічна: текст і контекст*, 2018. Т. 11, № 1, С. 222–230.
8. Сталевий. URL : <https://slovyuk.ua/index.php?swrd=сталевий> (дата звернення 21.09.2024).